

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 29, Vol. 1
November 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

Impact Factor – 7.139

ISSN – 2348-7143

Current Global Reviewer

Peer Reviewed Multidisciplinary International Research Journal
PEER REVIEWED & INDEXED JOURNAL

November 2020 Special Issue- 29 Vol. I.

Human Rights

Chief Editor
Mr. Arun B. Godam

Guest Editor
Principal Dr. Kishan Pawar

Shaurya Publication, Latur

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 29, Vol. 1
November 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

71. आधुनिक मराठी साहित्यातील मानवतावादी मूल्यविचार डॉ. कैलास इंगळे	197
72. मराठी साहित्यातील मानवाधिकार व मानवी मुल्ये प्रा. डॉ. आवारे सी. एस.	199
73. मध्ययुगीन संत तुकारामांची अभंगवाणी: मानवाधिकार आणि मूल्ये प्रा. डॉ. भा. भा. नेटके	202
74. दलित साहित्यातील मानवाधिकार व मूल्ये प्रा. रामेश्वर चाटे	206
75. दलित साहित्यातील मानवताधर्म आणि मूल्ये डॉ. सुखदेव इघारे	208
76. मध्ययुगीन महानुभाव साहित्यातील विचारधारा व मानवी हक्क - एक अन्वय डॉ. अण्णा वैद्य	210
77. संत कबीरांच्या साहित्यातील मानवाधिकार मूल्ये डॉ. हुंदरे दत्तात्रय प्रभाकर	213
78. ग्रामीण साहित्यातील मानवाधिकार मूल्ये प्रा. डॉ. बाळासाहेब जाधव	217
79. ग्रामीण साहित्यातील मानवाधिकार मुल्ये प्रा. डॉ. राजाभाऊ भाऊसाहेब धायगुडे	219
80. ग्रामीण साहित्यातील मानवाधिकार व मूल्ये कैलास मच्छिंद्रनाथ होके	221
81. ग्रामीण साहित्यातील मानवाधिकार मूल्ये प्रा. डॉ. लक्ष्मण गित्ते	223
82. संत साहित्यातील मानवाधिकार व मानवी मूल्ये प्रा. डॉ. रामहारी मायकर	225
83. मानवाधिकार आणि दलित साहित्य सखाराम शहादेव शिंदे, प्रा. डॉ. गणेश मोहिते	227
84. स्त्रीवादी साहित्यातील मानवाधिकार व मूल्ये प्रा. डॉ. हरीशचंद्र मधुकर गायकवाड	229
85. मराठी साहित्य आणि मानवाधिकार डॉ. राजाराम झोडगे	231
86. वारकरी संप्रदाय आणि मानवाधिकार प्रा. डॉ. भारत विठ्ठलराव शिंदे	234
87. उपेक्षित संत कवयित्रींच्या अभंगांतून आलेल्या मानवी मूल्यांचे अभिव्यक्तीचे स्वरूप गणेश मारेवाड	237

मानवाधिकार आणि दलित साहित्य

संशोधक
सखाराम शहादेव शिंदे

मार्गदर्शक
प्रा.डॉ. गणेश मोहिते
उपप्राचार्य व सहाय्यक प्राध्यापक, पदवी व पदव्युत्तर
मराठी भाषा विभाग व संशोधन केंद्र,
बलभीम महाविद्यालय, बीड

मानवा
"माणसाच्या मुक्तीचा पुरस्कार करणारे, माणसाला महान मानणारे, वंश, वर्ण आणि जातीच्या श्रेष्ठत्वाला कठोर विरोध करणारे जे साहित्य ते दलित साहित्य" या बाबुराव बागुलांच्या विचारातून दलित साहित्य म्हणजे काय याचे उत्तर मिळते. दलित जाणिवेचा विचार हा सामाजिक बांधिलकीशी जुळवला जातो. सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक व आर्थिक शोषणाविरुद्धची ही जाणीव आहे. ती दलित जाणीव होय, मकी हीच जाणीव दलित साहित्यातून प्रगट होत असते.

भारतीय समाजरचनेत वर्ण व्यवस्थेने अस्पृश्य माणसाची जी कोंडी केली. अस्पृश्यांचे माणूस म्हणून जगता येणारे जीवन नाकारले. गुरुपेसाही हीन व दीन केले. माणसाचे माणूसपण नाकारले या अमानुष मनुष्या मूल्यांना माणूसपण प्राप्त करून देण्यासाठी दलित साहित्याचा न्म झाला. त्याने भोगलेल्या वेदनेला संवेदनेच्या रूपाने मांडण्यासाठी शब्दाचा आधार घेतला. दलित जाणिवेने विषमतावादी मूल्यांवर कडाडून हार केला. दलित जाणिवेने धर्मसंस्कृतीत विषमतेच्या भावनेला नकार दिला. पारंपरिक ग्रंथ प्रामाण्य व कर्मविपाक व्यवस्थेला छेद देण्याचा ल्मन केला आहे. मानवता हे एकमेव प्रभावी मूल्य मानून माणसातील माणूसपण जागवण्याचे बहुमोल कार्य दलित जाणिवेच्या प्रभावी ंडणीतून स्पष्ट केले. दलित जाणीव ही सामाजिक बांधिलकी स्वीकारून समतेच्या मूल्याचा अंगिकार करून न्यायनिष्ठ झाली. समाज िवर्तनाला महत्त्व देणारे सम्यक क्रांतीची जाणीव आहे.³ दलित जाणिवतून दलित साहित्यातील नवी मूल्यव्यवस्था व समाजविकासात पोषक ाशी सामाजिक क्रांति करण्यास प्रेरक ठरली आहे. दलित जाणीव ही साहित्यिकाला आपल्या मनात असलेली प्रस्थापित व्यवस्थेविरुद्ध बंडाची ावना निर्माण करते. ही जाणीव पुढे साहित्य निर्मितीला प्रेरक ठरते.

मानवाधिकाराची संकल्पना :

मानवी हक्कांची संकल्पना जरी आजच्या आधुनिक काळातील असली तरी तिची पाळेमुळे ही मानवी जातीच्या इतिहासामध्ये ाळतात. हक्कांच्या संकल्पनेस वेगवेगळ्या युगातील विविध शतकांमध्ये मान्यता देण्यात आलेली होती आणि या संकल्पनेची रचना करण्यात ाली होती. गुलामगिरी विरोधी चळवळ आणि युद्धासंबंधीच्या गुन्हाविरुद्ध असणाऱ्या चळवळी अशा विविध चळवळींनी मानवी हक्कांच्या ांतीमध्ये योगदान दिले आहे. मानवी हक्कांच्या ऐतिहासिक वाटचालीमध्ये आजच्या काळात महिला आणि बाल कामगार विरोधी गुन्हे तसेच ातीय गुन्हे यासारख्या प्रश्नावरही गांभीर्याने चर्चा होत आहे. मानवी हक्कांमध्ये वैयक्तिक पातळीवर सन्मानाने जगणे व इतरांनाही जगू देणे या ामूत विचारावर आधारित वाटचाल झालेली दिसून येते.

समाजशास्त्रात हे मान्यच केले आहे की, मनुष्य हा समाजशील प्राणी आहे. तो समाजाचा एक घटक या नात्यानेच आपले सामाजिक ावन जगत असतो. मानवी जीवनाच्या विविध गरजा या परास्परवलंबी असतात. व्यक्तीला समाजात राहून या गरजांची पूर्तता करणे शक्य होते. ानवाच्या समाजातील वास्तव्यामुळे त्यांच्या व्यक्तीमत्त्वाची जडणघडण होत असते. म्हणजेच मानवाचे एका जैविक प्राण्यापासून सामाजिक ाण्यात रूपांतर होण्याचे कार्य त्यांच्या समाजातील अस्तित्वामुळेच साध्य होत असते. यासाठी समाजशास्त्रातील सामाजिकरणाची प्रक्रिया फार ात्वाची मानली जाते. मानवी अधिकाराच्या काही व्याख्या खालीलप्रमाणे पाहता येईल.

प्रा.एच.जे. लास्की यांच्या मते, "हक्क म्हणजे सामाजिक जीवनाची अशी परिस्थिती होय की, ज्याशिवाय व्यक्तीला सामान्यतः स्वतःचा ार्षाण विकास करून घेणे शक्य होत नाही."³ प्रा. बोझांके यांच्या मते, "आपण ज्या समाजाचे घटक असतो त्या समाजाचा सर्वांच् ाल्याच्या दिशेने आपल्या जीवनाचा विकास घडवून आणण्यासाठी आवश्यक असणारी साधने म्हणजे हक्क होय."⁴ रिचर्ड बॅसस्ट्रॉम यांच्या ाते, "व्यक्तीला माणूस म्हणून जगण्याकरिता आवश्यक क्षमतांचा विकास करण्यासाठी आवश्यक अधिकार म्हणजे मानवाधिकार होय."⁵ तसेच ाकफरलोन यांच्या मते, "मानवाधिकार हे असे नैतिक अधिकार आहेत की जे प्रत्येक स्त्री आणि पुरूषाला केवळ माणूस या नात्याने प्राप्त िलेले आहेत."⁶

वरील मानवाधिकारांच्या व्याख्यांचा विचार केला असता असे लक्षात येते की, दलित साहित्याची निर्मिती ही मानवी हक्कासाठीच झाली ाहे.

मानवाधिकार आणि दलित साहित्याची निर्मिती :

मराठी साहित्यामध्ये आजपर्यंत दलित साहित्याने वाङ्मयाच्या विविध दालनात समृद्ध असा प्रवेश केला आहे. दलित साहित्याच्या ाने आजही नवनवीन चर्चा चालूच आहेत. डॉ. प्रभाकर मांडे म्हणतात, "दलित म्हणजे असा व्यक्तीचा समूह ज्यांचा माणूस म्हणून जगण्याचा ाक हिरावला गेला आहे. ज्यांच्या जन्माने त्यांच्या वाट्याला या समाजरचनेत एकाच प्रकारचे जीवन आले आहे. माणूस म्हणून ज्याचे मूल्य ावलेले गेले आहे. ज्यांना माणसासारखे मानाने जगणे नाकारले गेले आहे ते दलित."⁷

माणसाला त्यांच्या जीवनाची, त्यांच्या अस्तित्वाची व भविष्याची जाणीव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी करून दिली. या जाणिवेतून ांतीच्या मुक्तेला वाचा फुटली. दलित लेखक आपल्या भावना, आपले विचार मांडू लागले. १९६० नंतर दलित साहित्य आकाराला आले. डॉ. ार्यादेव आंबेडकर यांच्या क्रांतिकारी तत्त्वज्ञानातून या साहित्याला प्रेरणा मिळाली. दलित लेखकाने आपला भूतकाळ आणि वर्तमानकाळ या ांती आपली नाळ जोडली. ज्या समाज व्यवस्थेने आणि धर्मव्यवस्थेने आम्ही पांगळे झालो, ती व्यवस्थाच मोडली, नाकारली पाहिजे हा विचार

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Special Issue 29, Vol. 1
November 2020

Peer Reviewed
SJIF

ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 7.139

दलित साहित्यात आला. म्हणजे विषमतावादी जीर्णव्यवस्था दलित साहित्यिकांने अमान्य केली. म्हणजेच दलित साहित्य हे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या मानवी स्वातंत्र्याचा आणि समाजामधील सर्व प्रकारच्या शोषणाचा निषेध करून मानवी समतेच्या विचाराचा उद्घोष करते. त्याचबरोबर स्वतःच्या अस्तित्वाचा आणि अस्मितेचा विचार त्यांनी आपल्या साहित्यातून प्रगट केला. वास्तववादी जीवनाला सामोरे जाणारे दलित साहित्य प्रस्थापित साहित्य आणि साहित्यदृष्टी यांनाही नकार देते. म्हणजेच एकूणच दलित साहित्याने जे जे शोषणाचा पुरस्कार करणारे आहे, मानवी जीवनाचा विध्वंस करणारे आहे, मानवी प्रतिष्ठा अपमानित करणारे आहे ते सगळे नाकारले व मानवतावादी मूल्यांचा स्वीकार करण्याला पाहिजे अशी मागणीच आपल्या साहित्यातून परखडपणे, तीव्रपणे मांडली. एकंदरीत मानवी हक्काच्या संकल्पनेतून दलित साहित्याची निर्मिती झाल्याचे दिसून येते.

- संदर्भ
- बागूल बाबुराव, समाविष्ट (दलित व दलित वाङ्मयाचे स्वरूप, अर्थ, लक्षण, परिभाषा इत्यादी) दलित साहित्य उद्गम व विकास, योगेंद्र मेश्राम, प्र.आ. १९९८, पृ. ६०
 - मुलाटे वासुदेव, दलितांची आत्मकथने : संकल्पना व स्वरूप, स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, प्र.आ. १९९९, पृ. १३
 - समाज आणि मानवी हक्क, प्रकाशक डॉ. एन. व्ही. शिंदे, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, प्र.आ. २०१५, पृ. ३
 - किता, पृ. ३
 - किता, पृ. ३
 - किता, पृ. ४
 - प्रभाकर मांडे, दलित साहित्याचे निराळेपण, पृ. २४